

Драгана Јањић

БЕЛЕШКЕ О ИКОНОКЛАЗМУ

Икона заузима у духовности православног истока посебно место. Дубоко повезана са икономијом спасења, икона ставља у први план два главна аспекта Христове искупитељске делатности: исповедање истине и објављивање Божије благодати. Као исповедање божанске истине икона поседује динамичку снагу речи Божије: благодат се објављује људима помоћу свете слике. Икона је, дакле, симбол који представља и на један одређени начин присаједињује и чини присутном једну вишу стварност; она није једноставна слика.

У византијском свету поштовање икона било је од посебне важности тако да су оне у Византији више него у осталом хришћанском свету заузимале једно важно место у објављивању вере. У првим вековима хришћанства иконографске представе нису биле допуштене, како због друштва које је било претежно паганско и идолопоклоничко тако и због забране која је произилазила из библијских текстова на које се позивало. Од иконографских представа допуштала се само симболична иконографија: рибе, палме, феникс, јагње, добри пастир, избегавајући што је могуће више антропоморфне представе портретског жанра.¹

Одлучујући преокрет се догодио када је хришћанство постало државна вера. Дакле од четвртог века када (свете) антропоморфне представе бивају све присутније. Наравно да се поштовање којим су биле окружене није односило на саму слику, већ на личност која је била представљена. Ипак, неки експоненти монашког покрета, показивали су велико неповерење према поштовању икона. На пример: у славном Трактату о молитви, који се приписује Евагрију Понтијском (4. век) између осталог нала-

¹ BRÉHIER L., *La Querelle des Images*, Paris 1904, 4–13.

зимо: „У молитви не тражи да даш облик божанству, нити допусти да твој ум прими обележје било које слике: приближи се Ономе који је нематеријалан ослобађајући се од материје, и моћи ћеш да општиш са Њим“.²

Међутим, врло брзо је дошло до промене монашког држања у односу на иконографско представљање, тако да је култ икона почео прогресивно да се утврђује. Али, поред легитимног култа, почеле су да бујају злоупотребе и сујеверја које ће довести ово култно изображавање до тога да прође један критичан историјски период, иконокластичку кризу.

Интересантно је запазити да иконокластички покрет осмог и деветог века није био ниједан неочекивани покрет ни посве нов. Хришћанска уметност је представљањем људских фигура на мозаицима, фрескама, иконама и у скулптури често узнемиравала дух људи који су били дубоко религиозни и убеђени да људско биће није у могућности да материјално представи божанско. Црквени историчар Јевсевије Кесаријски (4. век) изјављује да је култ икона Исуса Христа и светих апостола Петра и Павла „обичај незнабожаца“.³ На почетку четвртог века, сабор у Елвири (305) одлучио је да „не треба имате слике (*picturas*) у црквама, и да зидови не треба да имају слике онога који је поштован и обожаван“ (*Placuit pictures in ecclesia esse non debere ne quod colitur; adoratur in parietibus depingatur*).⁴ У Теодосијевом кодексу⁵ из (438), у члану 8 стоји: „Ауторитетом Царског Савета наређујемо да храм који је дуго времена био намењен многобројним скуповима и све до сада био посећиван од стране народа, у којем се говори да су слике које су тамо постављене, уметничка вредност, а не верска, нека тако и буду вредноване“; члан 9) „Ако се неко усуди да поштује празне слике приносећи им прилоге, које иако незнатне важности, представљају ипак истинску увреду вери, нека му буде одузета кућа или земља“. Интересантно је писмо папе Григорија I (590–604) упућено марсељском епископу, крајем 4. века, који је наредио (да код њега) све иконе из цркве буду скинуте и уништене. Папа хвали његову ревност да ништа што је створено људском руком не треба бити обожавано. Али га укорава како је уништавањем икона неписменом народу одузео прилику да се историјски васпитава „могао би бар да (тај исти народ) чита гледајући по зидовима оно што не може и не зна да прочита у књигама“.⁶ Правило 100, Пето-Шестог Трулског сабора (680–681) гласи: „Очи твоје нека гледају право, и сврх свега што се

² S. NILI, PG 79, 968–1060.

³ EUSEBII, *Historia Ecclesiastica*, VII, 18, SC 4.

⁴ MANSI, II, 11, XXXVI.

⁵ CODEX TEODOSIANUS, ed, Theodor Mommsen – P. M. Meyer, I, 1, 2, II, Berlin 1905, 120, 124.

⁶ GREGORII MAGNI, *Epistolae*, IX, 105, P. L., 77, 105, 208

чува чувај срце своје“, саветује Премудрост (Прич 4 23, 25), „јер телесна чувства лако преносе утиске своје у душу. Зато забрањујемо, да се ма на који начин унапред цртају слике; било на даскама или на чему другом, које замењују очи и ум развраћају, и које узбуђују пламен нечисте похоти. А који се усуди то да учини нека буде осуђен“.⁷

Од шестог века култ икона почиње да узима један несразмерни значај; иконе су постале тачка жаришта народне побожности, почело се присуствовати многобројним девијацијама у погледу поштовања икона, као на пример: остругати са зида мало боје од фреске и узимати је као Свету Тајну, или ољуштити мало коре са иконе, која је многопоштована, и носити је као амулет. Све ово је указивало да је божански култ можда заражен грубим фетишизмом.

Године 717, Лав III (717–741) преузео је царску власт.

Основни задатак новог цара био је да организује одбрану царства од арапске опасности, коју је и успео да доведе до краја на брилијантан начин. У исто време наставио је са усавршавањем административног система, а 726 године објавио је кодекс који је означио преокрет у историји кодификације византијског права. Лав III упамћен је као цар чија је владавина била стабилна и енергична, али и као протагониста тешке кризе која се обрушила на Византију: иконокластичке кризе.

Према казивању Теофана, у десетој години своје владавине Лав III (726) јавно је иступио против култа икона. Свакако су на то утицали малоазијски епископи–иконоборци који су непосредно пре тога посетили Цариград.⁸

На првом месту, почео је са говорима у којима је покушавао да убеди свој народ о неопходности иконокластије.⁹ По царевом налогу Христова икона која се је налазила изнад Бронзане капије царског двора, скинута је и замењена једноставним крстом који је праћен натписом: „Цар не може допустити Христов лик без гласа и даха, а Свето писмо, супротставља се приказивању Христа у његовој људској природи; ево зашто су Лав и Константин Млађи учинили да се изнад капије постави три пута радосни знак Крста, слава свима онима који су у правој вери“.¹⁰

⁷ Милаш Н., *Правила Православне Цркве са тумачењима*, књига 1, Београд–Шибеник 2004, 591–592.

⁸ THEOPHANIS., *Chronographia*, (ed. De Boor.), Leipzig 1883–5, 404, 3; OSTROGORSKY G., *Les débuts de la Querelle des Images*, Mélanges Ch. Diehl I, 1930, 235–238.

⁹ OSTROGORSKY G., *Les débuts de la Querelle des Images*, 235.

¹⁰ THEOPHANES, 404; ОСТРОГОРСКИ Г., *Историја Византије*, Београд 1969, 170; VASILIEV A. A., *History of the Byzantine Empire*, Madison, 1952, 258.

Није се радило, дакле, само о бризи за испуњавањем библијске забране представљања слика, већ о једном другом аспекту уско повезаним са иконографским представљањем Христа. Поборници иконокластичке струје, покушај представљања Христове божанске природе, коју није могуће насликати, сматрали су за покушај кушања самог Бога. А тврђење да је могуће насликати Христову божанску природу, сматрали су да даје првенство божанској природи у односу на ону човечанску, уводи паду у монофизитизам који је осуђен на Халкидонском сабору (451).¹¹

И поред све своје оданости иконоборству, Лав III је у почетку иступао са великом опрезношћу.¹² Како би осигурао спровођење својих планова, цар је покушао да придобије цариградског патријарха и папу. Међутим, код престарелог патријарха Германа његов подухват наишао је на јако противљење, а и дописивање са папом Григоријем II (715–731) имало је негативан резултат.¹³

Цар у покушају да сачува привидну законитост својих поступака сазвао је 17. јануара 730. године на царском двору silentiон, скупштину виших световних и црквених великодостојника, настојећи да добије одобравање за свој едикт.¹⁴

Иконокластичка криза која је избила у Византији, имала је велики одраз и на односе између Цариграда и Рима. Раскид је постао неизбежан, а византијски иконоклазам осуђен је на сабору у Риму од стране папе Григорија III (731–741).¹⁵

После Лавове смрти власт је преузео његов син Константин V (741–775). Нови цар, декларисани иконокласта, започео је својом владавином најоштрију фазу иконоклазма.

Константин се није ограничио само једним едиктом, него је желео црквени Сабор којим би оснажио иконоклазам и убедио народ да је царева верска политика била она права.¹⁶

Насупрот присталицама култа икона који су правили основну разлику између представе и њеног архетипа, и схватали икону као симбол у

¹¹ OSTROGORSKY G., *Studien zur Geschichte des byzantinischen Bilderstreites*, Breslau 1929, 8, fragment 2.

¹² ОСТРОГОРСКИ Г., *Историја Византије*, 170–171.

¹³ THEOPHANES, 406–407; VASILIEV A. A., *History*, 258–259; MANSI XII, 959. ОСТРОГОРСКИ Г., *Историја Византије*, 171–172. OSTROGORSKY G., *Les débuts de la Querelle des Images*, 242–255. Андреев И., *Герман и Тарасий Патриархи константиноупольские*, Сергиев Посад 1907.

¹⁴ THEOPHANES, 408; NICEPHORIS, *Breviarium*, (ed. de Boor), Lipsiae 1880, 58, 19, 25.

¹⁵ THEOPHANES, 406–407; VASILIEV A. A., *History*, 258; OSTROGORSKY G., *Les débuts de la Querelle des Images*, 255.

¹⁶ GRUMEL V., *Recherches récentes sur l'icoclasmе*, *Échos d'Orient*, XXIX, 93.

неоплатонском смислу, Константин V тврди да права икона мора да буде истоветна са својим архетипом.¹⁷ За Константина, „*једино дозвољено њредсџављање човечанске ѡприроде Христѡве су хлеб и вино*“.¹⁸ (Καί εἰκὼν ἐστὶ τὼ σῶματος αὐτοῦ καὶ ἄρτος ὃν λαγβάνομεν μορφάζων τὴν σάρκα αὐτοῦ ὡς εἰς τύπον τὼ σῶματος ἐκείνου γενόμενοι).

Постоје 2 πεύσειс, Константина V, за које Острогорски сматра да су била припремни акт за сабор у Хијерији 754.¹⁹

Поред теолошких дискусија, вршила се и врло енергична пропаганда. Одржавани су зборови на којима су иступали представници иконокластичке струје, а на којима је некада долазило и до жучних дебата између иконофила и иконокласта.²⁰ Једну од ових дискусија које су одржаване пред сазивање првог иконокластичког сабора налазимо у „*Порукама сџараца о свейтим иконама*“ које садрже проповеди Георгија Киприна и белешке о дискусији између овог светитеља и иконокластичког епископа.²¹

10. фебруара. 754, Цар је сазвао сабор који се састао на царском двору у Хијерији на маолазијској обали, а своју последњу седницу одржао је 8. августа у Влахернској цркви у Цариграду. Сабору је председавао Теодосије Ефески, јер је патријарх Анастасије умро крајем 753. године, док ни папа ни источни патријарси нису послали на сабор своје представнике.²²

338 епископа учесника Сабора били су спремни да прихвате иконоклазам. Декрет сабора из 754. године који нам је сачуван у актима Седмог васељенског Сабора (787) одлучно је осудио култ икона, и наредио да присталице икона иконофили буду кажњени по царским законима; стављајући их под јурисдикцију државног суда. Патријарх Герман и Јован Дамаскин били су изопштени из Цркве. Саборске одлуке објављене су на цариградском тргу 29. августа 754. године.

Како не поседујемо комплетна саборска акта овог сабора, већ само његов проширени *орос* и његов кратки увод, који је уметнут у акте Сед-

¹⁷ OSTROGORSKY G., *Studien zur Geschichte des byzantinischen Bilderstreits*, Breslau 1929, 8, fragment 2.

¹⁸ HEFELE K. J., *Histoire des conciles, Conciliaires de Constantinople*, Ed. Leclercq C., vol. 3, Paris 1907–1949, 700.

¹⁹ NICEPHORIS, *Antirrheticus*, PG 100, 329; GRUMEL V., *Recherches récentes sur l'icôneclasse*, 92–93.

²⁰ VITA STERPHANI JUN., PG, 100, 1121–23.

²¹ МЕЛИОРАНСКИЙ М. Б., *Георгиј Кийријини и Иоанн Иерусалимљанин, два мало извесџњих борца за ѡправославие в VIII в.*, Петроград 1901, X.

²² THEOPHANIS, 659. MANSI XIII., 257 E–260 AB.

мог Васељенског сабора, на шестој сесији овог Сабора читамо дело у шест томова, насловљено: „*Побијање шакозваних и збуњујућих одлука doneшених од ових окуљених шужилаца хришћана*“. У тексту који следи представници иконокластичког Сабора настојећи да догматски оправдају свој став у погледу забране сликања икона, улазе у христолошку расправу постављајући проблем двеју природа овако: „Наш свети синод се састао, и нас 338 члана, сагласни смо са старим саборским одлукама, прихватајући и исповедајући са радосћу древне одлуке шест Васељенских Сабора, од Никеје па надаље... Затим под вођством Светога Духа, испитали смо пажљиво њихове одлуке, и уверени смо да је уметност сликања кривац који васпоставља богохуљење за наше основне догме тј. за оваплоћење Христово. Ови сабори осудили су Несторија, који је разделио Христа у два сина; Арија, Диоскура, Евтихија и Севера који су учили о неразделивности двеју природа у Христу. Ово је једногласна доктрина свих святих Отаца и шест Васељенских Сабора, да нико не треба да измишља једну врсту поделе или нераздвајања у погледу сједињења двеју природа нераспадљивих, неизрецивих, и несхватљивих само у једној јединој ипостаси или личности“.²³

Житије светог Стефана Новог, савременика ових догађања, обавештава нас да је црква Свете Богородице Влахернске одмах по објављивању саборских аката, била лишена своје величанствености и покривена новим сликама, тако да је изгледала као продавница воћа.²⁴

Константин V показао се крајње нетолерантан према монаштву започевши прави крсташки рат против монаха, „идолопоклоника и обожавалаца таме“.²⁵ Његова борба против монаштва била је тако насилна да се неки историчари питају да не би можда требало дати неко друго име, царевој реформаторској активности будући да је тешко одредити да ли је то била борба против икона или рат који је вођен против монаштва; Успенски је мишљења да су: „Историчари и теолози намерно деформисали стварност подржавајући икономахију радије него мономахију овога периода“.²⁶

Овако репресивне мере против монаштва довеле су до велике емиграције монаха према јужној Италији.

Потребно је прецизирати међутим да иконокластичка криза, која је приказивана често као главни узрок византинизације јужне Италије и

²³ HEFELE K. J., *Histoire des conciles*, 698.

²⁴ VITA, STEPHANI JUN., PG, 100, 1120.

²⁵ IVID., 1121–1123.

²⁶ УСПЕНСКИЙ Н. К., *Очерки по византийской истории*, I, Москва 1917, 228.

пресељавања великог броја монаха–иконофила, у суштини је ојачала само грчке колоније у Риму и Напуљу и територије које нису под директном контролом византијског цара. На основу не малог броја извора, Пертуси²⁷ пружа једну другу слику од оне устаљене а то је да су градови на Сицилији, Калабрији и Пуљи имали државне службенике и епископе иконокласте. То нам потврђује житије светог Григорија Декаполита²⁸ (9. век) на основу кога сазнајемо да је свети Григорије по доласку у град Хидрија (данашњи Отрант, Пуља) био малтретиран и изведен пред епископа града који је исповедао доктрину иконокласта. Пертуси у његовој студији доноси једну серију извора који откривају јако присуство иконоклазма у јужној Италији:

1. Liber Pontificalis I, 146, говори о неком свештенику Ђорђу који је кренуо на путовање у Цариград, следивши пут Напуљ–Месина где бива ухапшен од стране управитеља града Месине који је био иконокласта.²⁹

2. У PG 99, 1072, налазе се писма Теодора Студита који пише „како то да су наша браћа на Липарима (ово су монаси иконофили) стављени у затвор?“, осим тога обавештава нас тачно о прогону иконофила, због продора јереси у јужној Италији.

Такође на основу житија светог Стефана Новог долазимо до сазнања да су из јужне Италије „браћа (монаси) налазили уточиште у Риму и Напуљу“.³⁰

Велики број монаха емигрираће у правцу северних обала Црног Мора, Сирије и Палестине.

Узроци који су довели до иконокластичке кризе били су предмет интересовања многих историчара. Питања која се постављају су различита. Да ли су иконокластички цареви били просветљени реформатори који су одлучили да искорене једану посебну форму народног сујеверја? Или је њихов циљ био да се домогну великог манастирског богатства?

Претпостављало се је да је Лав III одлучио да се супротстави култу икона у покушају успостављања бољег општења хришћана са муслиманима и Јеврејима у царству, који су се одлучно супротстављали сваком

²⁷ PERTUSI A., *Aspetti organizzativi e culturali dell'ambiente monacale Greco dell'Italia meridionale, L'Eremitismo in Occidente nei secoli XI e XII*, Milano 1965.

²⁸ DVORNIK F., *La Vie de saint Grégoire le Décapolite et les Slaves macédoniens au IX siècle*, Paris 1926, 41, 58.

²⁹ LE LIBER PONTIFICALIS, vol. I–II: texte, introduction et commentaire par L. Duchesne, Paris 1955. vol. III: Addition et corrections de Mgr. L. Duchesne publiées par C. Vogel, avec l'histoire du L.P. depuis l'édition de L. Duchesne, une bibliographie et des tables générales. Paris 1957. (Bibliothèque des Ecoles françois d'Athènes et de Rome).

³⁰ VITA, STEFFANI JUN., PG. 100, 1069.

облику култа слика. Цар је можда веровао да би отклањајући сметњу верског карактера могао да асимилира у великој мери та два елемента у царству? Да ли је цар био по утицајем арапске верске културе? или оне јеврејске? Неки научници су видели у политици иконокластичких царева узрок верске природе, док су други претпостављали политичке узроке.

Једну интересантну студију о том периоду дао је грчки историчар К. Папаригопулос.³¹

Он тврди да су верске реформе које су осуђивале култ икона, забрањивале поштовање реликвија, смањивале број манастира, ипак оставиле нетакнуте основне догмате хришћанске вере, а довеле су ипак и до важних социјалних и политичких реформи. Цареви нису били покренути личним амбицијама или амбицијама династичког карактера, већ су настојали да се прилагоде потребама друштва тога периода, желећи да одузму из руку клира јавно управљање. У тој намери били су подржани од стране најпросветљенијих друштвених елемената, тј. највиших редова црквене хијерархије и војске. Лав III настојао је да васпитава народне масе и монахе у једном новом духу, који је туђ свакој форми народног сујеверја, али се показао неспособним да доведе до краја такву одлуку.

Француски научник Ломбард³² сматра иконоклазам верском реформом која је имала за циљ заустављање једне врсте паганизма у облику претераног обожавања икона и успостављање хришћанства у његовом првобитном облику. Ломбард истиче да се верска реформа развијала у исто време кад су настајале и одређене политичке промене, али да је она имала своју засебну историју.

Један други француски историчар Бреје³³ обраћа пажњу на чињеницу да иконоклазам обухвата два различита правца: 1) питање поштовања икона; 2) проблем оправдања црквене уметности, другим речима, да ли је допуштено или не прибегавати уметности како би се осликао натприродни свет?

Успенски³⁴ је усмерио пажњу са верских реформи на политику царева, управљену против ширења и моћи великих манастирских добара. Према Успенском, административне мере Лава III биле су суштински усмере-

³¹ PAPA RIGOPoulos K., *Histoire de la civilization hellénique*, Paris 1878, 188–191.

³² LOMBARD A., *Études d'histoire byzantine: Constantin V, empereur des Romains*, Paris 1902, 105, 124, 127, 128.

³³ BRÉHIER L., *La Querelle des Images*, Paris 1904, 3–4.

³⁴ УСПЕНСКИЙ Н. К., *Очерки*, 213. УСПЕНСКИЙ И. Ф., *Очерки по истории византийской образованности*, Иконоборичество VIII–IX в. Обзоръи источниковъ, Петроград 1891, 209–265. JORGA N., *Les Origines de l'iconoclasme*, Bulletin de la Section historique de l'Académie roumaine, XI, Bucarest 1924, 147–148.

не против манастира који су у овом периоду достигли велику моћ у царству. Према Успенском, политика Лава III није била суштински заснована на никаквој верској основи, него прогањани монаси—браниоци монашког феудализма, налазили су за корисно да помере расправу са економског на теолошки план како би прогласили да су царева дела јеретичка, успевајући да дискредитују покрет и поверење народа у цара. И заиста, монаси, који су били највеће присталице култа икона, постали су претерано моћни, а манастирске су привилегије наносиле двоструку штету царству: недостатак фискалног давања са њихових великих имања и са њихових добара, као и одузимање способних особа за војску. Заиста у овим тужним годинама, због непрестаних сукоба са Арапима и Туркомонголима, народ је тражио склониште између манастирских зидина.

Не би било неинтересантно приметити да су иконокластички цареви били пореклом из источног дела царства. Лав III и његова династија водили су порекло из Сирије³⁵; обновилац другог таласа иконоклазма у деветом веку Лав V (813–820) био је Јерменин, док су Михаил II (820–829) и његов син Теофил (829–842) били пореклом из Фригије у Малој Азији. Источне провинције царства, већ дуго времена, биле су плодан терен за верска комешања.

Што се тиче хипотезе о муслиманском утицају, посебно о забрани слика која је назначена у Курану, потребно је напоменути да су Арапи који су деценијама крстарили Малом Азијом доносили не само крваве ратове, већ и културу, а заједно са њом и карактеристичну нетрпељивост према сликама. Лав је провео своје детињство и младост у Марашу који је био под влашћу муслимана, а имао је честе контакте са Арапима пре него што ће постати цар. Говорио је одлично арапски, тако да га Теофан у својој Хронографији назива *Σαρακηνόςφρων* (онај који мисли као Арапи), док у Житију Стефана Млађег сазнајемо да је Лав био сиријског порекла ὁ συρογενής,³⁶ подвлачећи Лавово фило-арапско држање и порекло. Између осталог занимљиво је приметити да је у предвечерје иконокластичке кризе, калиф Јазид II, 721 године, објавио едикт, који је забрањивао свете слике у његовом калифату.³⁷

Према Е. Арвелер,³⁸ иконоклазам означава удаљавање Византије од римско-грчке традиције, диктиран из очајне потребе царства да се

³⁵ THEOPHANIS, *Chronographia*, 391; VITA, STEPHANI JUN., PG 100, 1084.

³⁶ *Ibid.*, 405.

³⁷ VASILIEV A., *The Iconoclastic Edict of the Caliph Jazid II, A.D. 721*, *Dumbarton Oaks Papers* 9–10, 1955.

³⁸ ARVELER E., *Politička ideologija Vizantijskog carstva*, Beograd 1988, 43–52.

брани како од арапских напада тако и од оних словенских. Прави браниоц царства било је сеоско становништво које је све до тада било запостављено од стране Цариграда, обузетог својим екуменским програмима диктираним од стране виших класа. Велика римска идеја дошла је до краја, Царство је одсада било позвано да брани интересе сопствених бранилаца.

Показала се потреба да се напусти сваки тип политике која није у складу са интересима градског становништва, трговаца и привредника из приморских области тј. свака политика туђа и равнодушна према стремљењима сеоског становништва, до тада држаног по страни од грчко-римске цивилизације и предности које је оно прибављало својим припадницима. Не треба заборавити да је арапско освајање стигло до планинског венца Тауруса, до Киликијских врата. У таквим условима постаје све очигледније да спас Царства зависи једино од сеоског становништва Мале Азије.

Лавова *Еклоџа* била је у том смислу и покушај да прилагоди и свима учини разумљивим дух друштвене правде, што прожима дугачки увод *Еклоџе*, који за Арвелер представља неоспорно најбољи програм друштвене политике који је икада постављен од стране једног византијског цара.

На крају бисмо навели како С. Геро³⁹ објашњава феномен иконокластичких сукоба видећи га као нераздвојиви узрок саме Лавове личности, онако како се појављује у предговору његовог зборника *Еклоџе*. Лав се у *Еклоџи* представља као јака личност уверена да има поверену мисију коју треба да испуни, без потребе за тумачењем божанских закона од стране црквене хијерархије. Он се сматра не само царем већ и свештеником, „Βασίλειός καὶ ἱερεὺς εἷς“.⁴⁰ Лав је, дакле, видео себе као новог Мојсија, са задатком да поново донесе хришћанство у првобитној чистоти, а с друге стране се није удаљавао од типичног византијског схватања личности императора. Цар је био командант војске, врховни судија, једини законодавац, али и жива слика хришћанског царства повереног му од Бога. То је византијска карактеристика блиске везе између државе и Цркве; прогресивна симбиоза између православне државе и православне цркве у један јединствен политичко-религијски организам. Карактеристично је стицање и прожимање интереса две моћи и њихове свесне сарадње против сваке опасности која би запретила теократском поретку царства. Али једна таква симбиоза неизбежно је довела Цркву под туторство царске моћи; Црква је, дакле, за све оно што је се тицало организације и законодавне делатности, зависила од царског врховног и апсолутног ауторитета.

³⁹ GERO S., *Notes on Byzantine Iconoclasm in the Eighth Century*, Byzantion 44 (1974).

⁴⁰ MANSI, XII, 975.

Константинопољске Саборске одлуке из 753⁴¹

Ми више не поседујемо комплетна акта овог Сабора, већ само његов преопширан *орос*, и његов кратки увод, који је уметнут у акта Седмог Васељенског Сабора. На шестом заседању овог Сабора заиста је читано једно дело у шест *ѿмова*, насловљено: „Побијање тобожњих и збуњујућих одлука донетих од стране ове скупине тужитеља хришћана“ који садржи исти текст са његовим побијањем од стране једног анонимуса. Григорије, епископ Неокесаријски, читао је по одељцима *орос* Сабора, а ђакон Јован одмах је читао њихово побијање. На почетку ових аката, које имају наслов Саборске одлуке Седмог Великог Васељенског Сабора, каже се: „... састао се по благослову Божијем и наређењу императора Константина и Лава (синова Константинових, у старости од четири године), сабран у царској престоници, у храму званом Влахерна, свете и безгрешне Мајке Божије и Деве Марије, и донео следеће одлуке“. Затим долази *орос*, из кога доносимо укратко најважније идеје: „Обманом Сатане, људи су упутили њихове молитве створењима, уместо Створитељу. Мојсијев закон и пророци осудили су тај грех; желећи да спасе људски род, Бог је послао Сина својега, да би за нас уклонио грешке и поштовање идола, и научио нас славити Бога у духу и у истини. За нас је установио Његово спасоносно учење, оставио нам је апостоле и његове ученике који су украсили Цркву, његову вереницу, величанственим догматима. Овај украс сачувао се је у свој својој слави кроз свете Оце и шест Васељенских Сабора. Али Сатана не могавши то поднети, поново је увео мало по мало идолопоклонство, под маском хришћанства. Ипак, како Христос бејаше послао своје апостоле, наоружане снагом Светога Духа, против старог идолопоклонства, дајући им да еванђелизирају цео свет, а исто тако подстако је његове слуге, побожне цареве, против новог идолопоклонства и даровао им је мудрост Светога Духа. Благодаћу Светога Духа, цареве, не могавши поднети за дуго да Црква буде пустошена злом ђавола, сазвали су свети Сабор епископа љубљених од Бога; тај Сабор требао је да предузме писмено испитивање о варљивом утицају слика, које понижавају људски дух од дужног поштовања Бога а на срамно и материјално поштовање твари, и да покаже под Божијим надахнућем његова осећања по овом питању. Наш свети Синод састао се, дакле, и нас триста тридест и осам чланова, потврдило је старе одлуке Сабора, прихватајући и исповедајући са радошћу традиционалне догмате, пре

⁴¹ HEFELE K. J., *Histoire des conciles*, 693–705.

свега оних шест Васељенских Сабора, од Никеје, па надаље... Затим, под вођством Светога Духа, испитавши пажљиво њихове одлуке, ми смо убеђени да је вештина сликања – кривац који васпоставља богохуљење за основне догмате нашег здравља, тј. за оваплоћење Христово – била у супротности са шест светих Сабора. Ти Сабори осудили су Несторија, који је разделио Христа на два сина: Арија, Диоскура, Евтихија и Северија, који су учили о неразделивости двеју природа у Христу. Ово је једногласна доктрина свих светих Отаца и шест Васељенских Сабора, да нико не треба да измишља једну врсту поделе или нераздвајања у погледу сједињења двеју природа нераспадљивих, неизрецивих и несхватљивих у само једној ипостаси или личности. Шта дакле да уради, неuki уметник који због оскрвљења духа добити, представља оно што не треба бити представљено, и жели, својим рукама, нагласити, дати облик ономе у кога не треба веровати осим срцем и ономе што не треба бити исповедано осим устима? Он слика слику и зове је Христос. Име Христос значи Бог и човек. Према томе, то је слика Бога и човека; из чега произилази да је, на један бесмислени начин, представио божанско које не може бити представљено, и, сједињујући у својем цртежу божанско у створеном телу, неразделивост која никада не треба да се догоди. Он се, дакле, окривљује за двоструко богохуљење: прво, јер је хтео да представи божанско, које не треба да буде никада представљено, и, друго, јер је сјединио божанско и човечанско. Онај који поштује ове слике окривљује се за исто богохуљење; њихов творац, и онај који их поштује, достојни су истог сажаљења, јер су пали, као што су пали Арије, Диоскур и Евтихије; када су их прекорели да теже да представе божанску природу Христову, која не треба да буде представљена, они одговарају помоћу овог изговора: Ми не представљамо (ништа друго) него тело Христово, које видимо и додирујемо. Али ово је несторијанска заблуда, јер ово тело је у исто време тело Бога *Логоса*: без икаквог раздвајања, у потпуности је преузело божанску природу, и сасвим обожило. Дакле, како би могло да буде одвојено и засебно представљено? Због тога на исти начин Христова људска душа служи као посредник између божанске природе Сина и тела његове човечанске природе. Како је тело његове човечанске природе заиста тело Бога *Логоса*, тако душа његове човечанске природе је и душа Бога *Логоса*; ова душа је обожена, и божанско је неодвојиво од тела као и душа. Такође, у тренутку када се душа Христова одваја од његовог тела, у време његове добровољне смрти, божанско је остало сједињено са телом исто као и са душом Христовом. Како се, дакле, овим бесмисленостима усуђују да раздвоје божанско од тела, и представе га, као да се

ради о представљању (сликању) једног обичног човека? Они падају дакле у понор безбожности кад раздвајају божанско од тела, приписујући овоме истинско постојање, или једну личност у правом смислу речи коју су они пробали да представе, уводећи на тај начин четврту личност у Свету Тројицу. Осим тога, они представљају као да није било обожено оно које је преузело божанско, и истински је било обожено. Дакле, свако ко наслика Христову икону, слика његову божанску природу, која не треба да буде представљена, и сједињује је са његовом човечанском природом (како су то чинили монофизити), или пак сликају тело Христово као да није било обожено, као да је раздвојено, и као једну различиту личност, као што то чине несторијанци. Једина дозвољена представа Христове човечанске природе је хлеб и вино Тајне Вечере. Изабрана је ова форма а не нека друга, овај тип а не неки други, да би се представила његова човечанска природа. Он је дакле наложио да се принесе хлеб, а не да се подражава његова човечанска природа, да се не би обновило идолопоклонство. Како је тело Христово било обожено, тако хлеб, ова слика тела Христовог, обожила се силаском Духа Светога, и служењем свештеника постаје обожено тело Христово. Исопачени обичај да се припишу сликама лажна имена (на пример рећи: ево Христа), не потиче од Христа нити од апостола нити од светих Отаца; они нам нису оставили молитве за освећење слика или да би од тога урадили друге ствари као од обичног предмета. И ако смо приметили да смо ми без сумње у истини у ономе што се тиче Христових представа, због неизрецивог сједињења двеју природа, али не онога које се односи на представе Марије, пророка, апостола и мученика, који нису били ништа друго него људи и нису састављени из двеју природа, ми ћемо одговорити, да ако одбацимо Христове слике, такође треба да одбацимо и друге. Ипак, рећи ћемо шта је посебно уверљиво против ових последњих представа. Хришћанство је срушило цели паганизам; према томе, не само паганске жртве, него и паганске представе. Светитељи су се после њихове смрти посветили, покрај Господа, животу који неће имати краја; према томе, сваки који тежи после њихове смрти да их врати у живот кроз мртву уметност, подражавајући незнабожце, биће крив за богохуљење. Ко се, дакле, усуђује да представи, помоћу незнабожачке уметности, Мајку Божију, која је изнад небеских сводова и светитеља? Није допуштено хришћанима, да имајући веру у васкрсење, подражавају обичаје оних који се моле демонима, и вређају, због мртве и обичне материје, светитеље који су блистали у величанствености. Ми можемо, осим тога, доказати наше мишљење помоћу Светог писма и помоћу светих Отаца. Доиста, ми читамо у Све-

том писму: *Господ је дух, и који му се моли духом у истини треба да се моли; и: Ти не треба да вајаш скулптуру или представу онога који постоји на небу и на земљи*; такође Господ је говорио Израјљцима кроз несагори-ву купину са врха планине, а лице им није показао; у једном другом одељку: *Они који су претворили вечни Божији сјај у обличе смртног човека, и имају више поштовања за створење него за створитеља*. (Саборске одлуке дају у наставку неке друге библијске текстове, који су још мање уверљиви од претходних). Иста доктрина је такође проповедана и од светих Отаца. (Синод цитира један апокрифни одељак из светог Епифанија: уметнути текст од стране Теодора Анкирског, пријатеља светог Кирила, различите изреке светог Григорија Назијанзиена, светог Јована Златоустог, светог Василија, светог Атанасија, Амфилохија и Јевсевија Памфилског, у његовом писму царици Констанци, која му је тражила Христову слику; сви ти одломци били су мање уверљиви од оних из Светог писма). Дакле, ми се ослањамо на Свето писмо и на свете Оце, и објављујемо једногласно, у име Свете Тројице, да осуђујемо, одбацујемо и уклањамо, свом снагом, из хришћанске Цркве, све представе које су урађене вештином која је кривац сликања. Свако ко се у будућности усуди да наслика сличну представу, или је поштује, или је постави у цркви или у приватној кући, или пак исту поседује у тајном скровишту, мораће, ако је епископ, свештеник или ђакон, да буде свргнут, а ако је монах или лаик, да буде анатемисан; подлежући, осим тога, људском закону, као непријатељ Бога и непријатељ догмата којим су нас учили свети Оци. Ми забрањујемо да под изговором постављања сликаних представа у црквама, епископи стављају руку на свете сасуде као и на свештеничке одежде, завесе и предмете култа. Није дозвољено да се начини у црквама нека излишна штета. Треба, пре него се ишта промени у цркви, тражити дозволу од патријарха или од побожног цара. Потребно је у сваком случају да неко од службеника или од њима потчињених не користи овај изговор да би ушао у свете цркве и у њима изврши насиље, како се оно већ овде догодило. Таква су наша наређења, јер и ми говоримо на један апостолски начин, и верујемо да имамо Духа Светога“. Овај *орос* био је настављен низом анатема, излажући укратко, и на један православан начин, доктрину шест васељенских сабора; после чега епископи прелазе на посао који их је највише заокупљао, формулишући следеће анатеме:

1. Ако се неко усуди да представи материјалним бојама божанску представу (*χαρακτήρ*) *Λογος* после Оваплоћења, нека буде анатема!

2. Ако се, због Оваплоћења, неко усуди да представи материјалним бојама, и сликама које подсећају на човека, суштину у ипостаси *Λογος*,

који не може да буде представљен, и не призна да исти (*Лоџос*) не може да буде представљен после његовог Оваплоћења, нека буде анатема!

3. Ако се неко усуди да представи сликом ипостасно сједињење двеју природа, и назове ту слику Христом, делајући, дакле, на лажан начин сједињење двеју природа, нека буде анатема!

4. Ако неко одвоји од личности *Лоџоса* тело које му је сједињено и жели да представи то тело кроз слику, нека буде анатема!

5. Ако неко дели Христа у две личности и жели да представи онога који је рођен од Деве Марије, и не прихвати, према томе, да је сједињење (*σχετικῆ*) природа релативно, нека буде анатема!

6. Ако неко представи на слици обожено тело кроз његово сједињење са *Лоџосом* и одваја га, дакле, од божанског, нека буде анатема!

7. Ако неко жели да предастави, помоћу материјалних боја, Бога *Лоџоса*, који, мада имајући облик Бога, ипак прихвата у својој властитој личности облик роба; ако неко жели да га представи у чисто човечанском облику и тежи да га тако раздвоји од његове неразделиве божанске природе, уводећи тако једно четврто лице у Свету Тројицу, нека буде анатема!

8. Ако неко жели да представи материјалним бојама светитеље на беживотним сликама које нису ни од какаве користи – пошто је ова помисао лаж и потиче од ђавола – и не настоји да призове врлине ових светитеља, подражавајући их на жив начин, нека буде анатема!

Пре осуде неких православних принципа о поштовању и призивању светих, Саборске одлуке закључују: „Ако неко не прихвати наш свети и Васељенски седми сабор, нека је анатема, у име Оца, у име Сина и у име Духа Светога, и у име седам васељенских сабора! Нико не треба да поучава другој вери... Такво је вероисповедање свих нас овде потписаних у пуном [сагласју], са вером апостола. На многаја љета царевима! Они су светлост православља! На многаја љета православној царици! Нека Господ штити вашу царевину! Ви сте објавили још јасније недељивост двеју природа Христових! Ви сте погодили на смрт идолопоклонство! Ви сте поразили заблуде Германа (Цариградског), Георгија и Мансура (Јована Дамаскина); анатема Герману лажном обожаваоцу дрвета! Анатема Георгију, његовом истомишљенику, који је искварио доктрину Отаца! Анатема Мансуру, чије име предсказује злобну слутњу и који исповеда мухамеданска осећања! Анатема Менсуру, који је издао Христа! Анатема непријатељу царства, доктору безбожништва, поштоваоцу слика! Нека их се Света Тројица одрекне“.

RIASUNTO

Dragana Janjić

GLI APPUNTI DELL' ICONOCLASMO

Lo studio del periodo iconoclasta presenta delle grandi difficoltà a causa della mancanza di fonti. La maggior parte dei documenti iconoclasti, decreti imperiali, atti dei concili iconoclasti degli anni 753–54 e 815, i tratti teologici etc. furono distrutti dopo la vittoria degli iconolatri. Frammenti di opere iconoclaste ci sono pervenuti in quanto furono inseriti nelle opere degli iconoclasti a scopo di critica. Così, il decreto del concilio iconoclasta del 754 è stato preservato negli atti del settimo Concilio Ecumenico, anche se probabilmente non nella sua forma originaria, ed il decreto del concilio dell'815, è stato scoperto in uno dei trattati del patriarca Niceforo. Per la prima parte del periodo iconoclasta, sono preziose le cronache del Patriarca Niceforo (fino al 769) e di Teofane (fino al 813). La controversia iconoclasta, è descritta da entrambi, dal punto di vista dei sostenitori del culto delle immagini. Perciò ho voluto dare uno sguardo che concerne alcuni punti interrogativi dell'eresia iconoclasta. Partendo dagli atti conservati del Concilio iconoclasta, ci lascia perplessi quanto siano in perfetto accordo con la cristologia calcedone.